

Arhīva fondi meklē mājvietu.

Igauņu diasporas kultūras mantojums Igauņu literatūras muzejā

Pireta Norhani (Piret Noorhani), Merike Kīpus (Merike Kiipus), Anu Korba (Anu Korb)

Igauņu literatūras muzejs

Igauņu literatūras muzejs, kurš pašlaik ir valsts izpētes un attīstības iestāde, vēsturiski ir veidojies kā trīs arhīvu "kolonija": Arhīva fondu bibliotēka (*Arhiivraamatukogu*, AR, dibināta 1909. gadā), Igauņu folkloras arhīvs (*Eesti Rahvaluule Arhiiv*, ERA, dibināts 1927. gadā) un Igauņu kultūras vēstures arhīvs (*Eesti Kultuurilooline Arhiiv*, EKLA, dibināts 1929. gadā). Arhīvu fondu aizsākums meklējams Igaunijas Nacionālajā muzejā, kur tie tika veidoti ar mērķi apkopot publikācijas un folkloras un kultūras dokumentus igauņu valodā par Igauniju. Šo uzdevumu arhīvi veic kopš to dibināšanas neatkarīgi no valsts pārvaldes sistēmas, iestādes formālā statusa un tās darbinieku paaudžu maiņas. Ilgstoša darba rezultātā Literatūras muzeja arhīva fondos ir nonākusi plaša un daudzpusīga materiālu kolekcija par igauņu diasporas vēsturi; šis referāts sniedz tikai vispārīgu ieskatu. Arhīva bibliotēkas un Kultūras vēstures arhīva fondos mēs iekļaujam tikai to igauņu kultūras mantojumu, kuri pēc Otrā pasaules kara devās uz Rietumiem, bet Folkloras arhīva fondos mēs iekļaujam un pievēršam lielāku uzmanību materiāliem par Austrumos dzīvojošiem igauņiem. Šis dalījums attiecas ne tikai uz dažādo arhīva fondu prioritātēm, apkopojot un pētīt materiālus, bet arī uz nākotnes iecerēm.

Arhīva fondu bibliotēka

Materiālu apkopošana un partneri

Literatūras muzeja senākie arhīva fondi – 1909. gadā izveidotā Arhīva fondu bibliotēka – ietver materiālus par igauņiem austrumos un Baltijas valstīs, kuri ir savākti laikā kopš 20. gadsimta sākuma. Tomēr šajā pētījumā lielāka uzmanība ir pievērsta igauņiem, kuri emigrēja uz rietumiem.

Trimdas izdevumu apkopošana aizsākās 1950to gadu otrajā pusē. Pirmās publikācijas tika iegūtas apmaiņas ceļā no pašiem autoriem vai to izdevējiem (Bernards Kangro (*Bernard Kangro*), Arvo Megi (*Arvo Mägi*), Valevs Uibopū (*Valev Uibopuu*), Andrus Sāreste (*Andrus Saareste*), Herberts Salu, u.c.). Publikāciju apmaiņa ar igauņiem trimdā notiek vēl šodien; tās aktivitāte mazinājās 1970tajos gados un strauji palielinājās 1988. gadā.

Nozīmīgākais partneris publikāciju apmaiņā jau vairākus gadus ir Toronto Tartu Universitāte. 1989. gadā Arhīva fondu bibliotēka nodibināja pirmos kontaktus ar Endelu Aruju (*Endel Aruja*). Sākumā notika publikāciju apmaiņa, pēdējos gados Arhīva fondu bibliotēka saņem galvenokārt ziedojumus. Publikācijas parasti tiek sūtītas divas reizes gadā. 2005. gads bija īpaši veiksmīgs, jo Arhīva fondu bibliotēkas direktorei Mērikai Kīpus (*Merika Kiipus*) bija iespēja pabūt Tartu Institūta arhīvā un izvēlēties 14 kastes ar Arhīva fondu bibliotēkai nepieciešamiem izdevumiem. Nav grūti uzminēt, ka aptuveni puse no Arhīva bibliotēkas trimdas fondiem ir veidojusies no Toronto Tartu institūta arhīva sūtījumiem. Otrs nozīmīgākais partneris pēc sūtījumu apmēra ir Austrālijas Igauņu arhīvu fondi, kurus pārstāv Hugo Salaso un Inno Salaso (*Salasoo*). Arī Igauņu kultūras korporācija Zviedrijā (*Esti Kultuuri Koondis Rootsis*) 1990to gadu sākumā sūtīja daudz izdevumu. Kopš 1990. gada visu

laikrakstu un žurnālu izdevēji (“Eesti Päevaleht”, “Teataja”, “Side”, “Estonia”, “Meie Kodu”, “Virgats”, u.c.) sūta Arhīvu fondu bibliotēkai savus izdevumus.

1994. gadā ievērojami palielinājās periodisko izdevumu kolekcija, jo izdevniecība “Eesti Kirjanike Kooperatīvs” nosūtīja mums avīžu un žurnālu 471 gada numurus (54 dažādi nosaukumi) un igauņu pārstāvniecība Zviedrijā (*Rootsi Eestlaste Esindus*) - avīžu un žurnālu 341 gada numurus (40 nosaukumi).

Daudz grāmatu ir saņemtas no privātpersonām. 1990. gads bija īpaši bagātīgs, jo Tarmo Oja uzdāvināja bibliotēkai vairāk kā 3 000 laikrakstu un žurnālu, un Antss Vīrsalu (*Ants Viirsalu*) nodeva mums 804 sava tēva Haralda Vīrsalu grāmatas, kuras tiek glabātas atsevišķi kā piemiņas kolekcija. Arī Viktora Keresāra (*Viktor Kõressaar*) kolekcija (702 vienības) ir piemiņas kolekcija, un lielākā tās daļa arī tika atvesta 1990. gadā.

1994. gadā mums sava tēva Oskara Loritsa (*Oskar Loorits*) kolekciju (200 vienības) atdāvināja Lēlo Andrena (*Leelo Andren*), šī kolekcija tiek glabāta atsevišķi kā O. Loritsa piemiņas kolekcija. 1995. gadā Pauls Lāne (*Laane*) un Helgi Vihma papildināja Johannaesa Āvika piemiņas kolekciju (213 grāmatas; Helgi Vihma papildināja Āvika kolekciju arī 2001. un 2006. gadā). 1998. gadā bibliotēka saņēma Riharda Antika (*Richard Antik*) mantojumu (657 vienības), kurš arī tiek glabāts atsevišķi kā piemiņas kolekcija. Pēdējā piemiņas kolekcija – Ilmāra Lābana (*Ilmar Laaban*) kolekcija (aptuveni 4 500 vienības) - tika saņemta 2000. gadā no Aino Tamjerves (*Aino Tamjärv*). Jāpiemin, ka O. Loritsa, J. Āvika, R. Antika un I. Lābana manuskriptu kolekcijas glabājas Igaunu kultūras vēstures arhīva fondos. Pateicoties Aino Lepikai, 2006. gada beigās arhīva fondos nonāca 50 kastes ar materiāliem no Baltijas Arhīva fondu bibliotēkas.

Ārvalstīs dzīvojošo igauņu kolekcijas Arhīva fondu bibliotēkā

Grāmatas igauņu valodā (aptuveni 3 000 nosaukumu 8 000 eksemplāros) ir iekļautas kartotēkā un elektroniskajā katalogā ESTER (<http://ester.utlib.ee/>). Lielā apjoma dēļ kolekcija ir sagrupēta grupās (A, B, C), arhīva eksemplāri glabājas atsevišķi no dublikātiem. Bibliotēkā ir līdz 3 katras grāmatas eksemplāriem (agrāk bibliotēkā atradās līdz pat 7 katras grāmatas eksemplāriem). Agrāk saņemtās grāmatas ir sliktākā stāvoklī un tās ir jānomaina. Kolekcija nav pilnīga – trūkst aptuveni 600 grāmatu.

Periodisko izdevumu kolekcijā (laikraksti, žurnāli, biļeteni) ir aptuveni 260 nosaukumu 1-3 eksemplāros. Laikraksti un žurnāli igauņu valodā veido atsevišķu arhīva fondu daļu (periodiskie izdevumi citu valstu valodās atrodas Baltijas arhīva fondos). Visu periodisko izdevumu nosaukumi un eksemplāri ir uzskaitīti elektroniskajā katalogā. Tā kā vecāki laikraksti ir diezgan sliktā stāvoklī, tos atjauno un to dublikātus ievieto mapēs. Vairāki izdevumi, kuru iespiešanai izmantotas dažādas tehnikas, arī ir sliktā stāvoklī un tos ir jāpārņem uz mikrofilmu vai ar digitālo fotokameru. Tā kā trūkst daudzu žurnālu, laikrakstu un biļetenu, nepilnīgā kolekcija tiek nepārtraukti papildināta.

Trimdas autoru piemiņas kolekcijas (J. Āvika, R. Antika, V. Keresāra, I. Lābana, O. Loritsa, A. Vīrsalu) ietver Igaunijā un ārvalstīs publicētos darbus igauņu un citās valodās (aptuveni 8 000 nosaukumu). Šie izdevumi ir sakārtotas, bet vēl nav ievadīti elektroniskajā katalogā (izņemot I. Lābana kolekciju, kura ir ievietota elektroniskā kataloga piemiņas kolekciju sadaļā (<http://www2.kirmus.ee/memoriaal/>)).

Nav iespējams precīzi noteikt grāmatu skaitu svešvalodās, jo tās ir iekļautas Baltijas kolekcijā. Tās var atrast pēc alfabēta vai tēmas. Elektroniskajā katalogā ESTER ir iekļauti tikai daži nosaukumi. Kolekcija tiek papildināta, jo trūkst aptuveni 700 grāmatu nosaukumu.

Trimdas kolekcija sīkā iespaidumā ir neliela (tikai dažas mapes), tādēļ nākotnē ir jāveicina sadarbība, lai šīs grāmatas iegūtu.

Vairāku gadu laikā rezerves fonds (grāmatas igauņu un citās valodās, periodiskie izdevumi igauņu valodā) ir kļuvis par ievērojamu kolekciju, tādējādi nodrošinot iespēju ziedot

citām bibliotēkām tām vajadzīgos izdevumus. Tas ļauj nomainīt arī Arhīva fonda bibliotēkas galvenā fonda eksemplārus.

Nākotnes plāni

Kā jau minēts iepriekš, Arhīva fondu bibliotēkai trūkst daudz vienību. Tās var iegūt, aktīvi strādājot pie izdevumu vākšanas, izplatot sarakstus ar trūkstošajām vienībām un publicējot tos tādos laikrakstos kā "Eesti Päevaleht", "Eesti Elu", u.c. Lai noteiktu Arhīva fondu bibliotēkas vajadzības, jāveic pētījums par igauņu fondiem trimdā.

Tā kā gadiem ilgi Arhīva fondu bibliotēkai trūkst darbinieki, iegūtās trimdas publikācijas nav sakārtotas un apstrādātas tādā mērā, kā tas ir nepieciešams. Periodiskie izdevumi, kuri ir drukāti uz zemas kvalitātes papīra, vai, kuri ir sabojāti jau pirms nonākšanas pie mums, ir jāatjauno un jāsaņem glabāšanai. No jauna saņemtās publikācijas ir jāreģistrē, jāsakārto un informācija par tām ir jāievada elektroniskajā katalogā ESTER. Arī trimdas publikācijas svešvalodās un īpašās kolekcijas ir elektroniski jāapstrādā. Lai veiktu šos uzdevumus, ir nepieciešams papildu darbaspēks. Mēs ceram saņemt atbalstu no Tautiešu programmas (*Rahvuskaaslaste programm*).

Igauņu folkloras arhīvs

Igauņu folkloras arhīvs (ERA, dibināts 1927. gadā) ir galvenais folkloras arhīvs Igaunijā un tā kolekcijas ietver ne tikai mutvārdu māksliniecisko mantojumu šā jēdziena šaurākajā nozīmē, bet arī garīgās kultūras mantojumu. Papildus igauņu folklorai, fondos ir arī Igaunijas bijušo un esošo minoritāšu folkloras kolekcijas, kā arī radniecīgo tautu un igauņu diasporas materiāli.

Igauņu diasporas kolekcija un materiāli arhīva fondos

Pirmie Igauņu folkloras arhīva fondu manuskripti (tautas dziesmas, paražu apraksti, sakāmvārdi, u.c.) tika iegūti igauņu apdzīvotajās vietās 1890tajos gados. Statistiskā informācija par laiku desmit gadus pēc arhīva izveides rāda, ka tajos bija aptuveni 11 400 igauņu apdzīvotās vietās iegūtu folkloras vienību (katra dziesma, dejas un spēles apraksts, sakāmvārds tika uzskaitīti atsevišķi). Lielākā daļa no tām bija pierakstītas krievu valodā vietās, kur dzīvoja lielākās igauņu kopienas ar senākajām tradīcijām. Bagātīgākie materiāli tika iegūti Oudovas, Samāras, Ingermanlandas un Sanktpēterburgas reģionos. Jau 1937. gadā Igauņu folkloras arhīva fondos bija cetur, piemēram, Latvijā (2 960 vienības) un Somijā iegūti (290 vienības, RPS 1937:79) materiāli.

Padomju laikā, pēc Otrā pasaules kara aktīvākie līdzstrādnieki bija Rozālija Otesona (*Rosalie Ottesson*), kura laikā no 1969. līdz 1976. gadam savāca aptuveni 2 900 lapaspuses dažādu materiālu Augšbulānu un Augšvētuku ciemos Krasnojarskā, Sibīrijā, Johanness Olevs (*Johannes Olev*), kurš laikā no 1969. līdz 1981. gadam savāca aptuveni 3 100 lapaspuses Sulevā, Salmē un citos Krasnodaras ciemos Kaukāzā. Apmeklējot Tartu, J. Olevs ierakstīja aptuveni 6 stundas dziesmu un pasaku.

Padomju laikā mēs saņēmām dažas ar roku rakstītas dziesmu grāmatas no igauņu diasporas pārstāvjiem, šādas grāmatas mēs laikā no 1970tajiem līdz 1980tajiem saņēmām no Augusta Lutsara (*August Lutsar*) no Kemerovo reģiona.

Senākie ieraksti ir skolotāja Mihaila Čuvašova 1971. gadā izdarītais ieraksts - Elramu ģimenes orķestra muzicēšana Baltikas ciemā Samāras reģionā – un Alfrēda Kurlentsa 1972. gadā Kanādā ierakstītās kasetes ar ritmiskām tautas dziesmām un folkmūzikas atskaņojumu.

1991. gadā Anu Korba uzsāka projektu “Folklorā igauņu apdzīvotās vietās”. Šis projekts bija iecerēts kā pieticīga “glābšanas operācija”, bet izvērtās par plaša mēroga pētniecības projektu ar daudziem aspektiem. Laikā no 1991. līdz 2004. gadam 2-4 pētnieku grupas apmeklēja igauņu apdzīvotās vietas Sibīrijā (Omskas, Novosibirskas, Kemerovo, Tomskas apgabals, Krasnojarskas un Altajas apgabals) un Krievijas vidusdaļā (Samāras, Saratovas, Uljanovskas, Kirovas reģioni). Pētniecības darbu Kirovā, kurš tika veikts sadarbībā ar Kirovas Pedagoģisko universitāti, vadīja etnogrāfe Irina Truškova. Pētniecības darbu finansēja *Eesti Rahvuskultuuri Fond*, *Eesti Kultuurkapital*, *Avatud Eesti Fond* un *Eesti Teadusfond*.

Pētījuma mērķis bija iegūt skaņas un video ierakstus, jo iepriekš iegūtajā diasporas materiālā to bija maz. Tika ierakstītas tautas pasakas, dziesmas, spēles, dejas, buramvārdi, skaitāmpanti, teicieni, sakām vārdi un etnogrāfiskais materiāls, stāsti par ciemu un dzīvi. Pētījuma laikā Krievijā tika iegūti skaņu ieraksti aptuveni 500 stundu garumā, video ieraksti 100 stundu garumā, 5 000 lapaspuses ar roku rakstīta materiāla un aptuveni 2 500 fotogrāfiju.

Laikā no 2004. līdz 2006. gadam krievi, kuri atgriezās Igaunijā, palīdzēja mums savākt Krievijā dzimušo igauņu dzīvesstāstus un materiālu par igauņu dzīves vietu vēsturi (aptuveni 1 000 lapaspuses, 50 stundu skaņas ieraksti un daudz senu fotogrāfiju).

Sistemātiskāka materiāla vākšana par rietumu diasporu sākās 1996. gadā ar Aino Lāgus (*Aino Laagus*) projektu “Igauņu valoda un kultūra Zviedrijas dienvidos”. Laikā no 1996. līdz 1997. gadam Mare Keiva (*Mare Kõiva*) un Andress Kuperjanovs Zviedrijā (Malmō, Lunda un mazie ciemi to apkārtnē) apkopoja tur dzīvojošo igauņu dzīves stāstus un informāciju par viņiem. Īsās intervijas vēlāk tika atbalstītas Igaunijas Zinātņu akadēmijas ārvalstu apmaiņas programmas ietvaros.

1997. gadā, apmeklējot konferences Igaunijas Zinātnes fonda projekta ieviešanas laikā un vēlāk, Mare Keiva un Andress Kuperjanovs vāca materiālus un dzīvesstāstus no Sietlā, ASV dzīvojošiem igauņiem, un 2001. gadā no Sidnejā, Melburnā un Tirlmeres ciemā, Austrālijā, dzīvojošiem igauņiem. Galvenokārt tie bija skaņu ieraksti un filmas.

Kopumā tika savāktas 57 stundas materiāla par Zviedrijas igauņiem, 4 stundas materiāla par ASV igauņiem un 31 stunda materiāla par Austrālijā dzīvojošiem igauņiem.

Izpēte un informācijas izplatīšana

Ar diasporu saistītās ekspedīcijas un izpētes projekti ir kļuvuši par tēmu, kurai, paturot prātā dažādās mērķa grupas, tiek veltīti referāti, pētnieciskie darbi un publikācijas. Izpētes, publikāciju un informācijas izplatīšanas rezultātā igauņu diasporas vēsture, kultūra un problēmas ir kļuvušas zināmas arī viņu dzimtenē.

Plašākas sabiedrības informēšanā par igauņu diasporu palīdz interneta mājas lapa “Igauņi Sibīrijā un Volgas reģionā”, kuru rediģēja Astrīda Tuiska (*Astrid Tuisk*) (<http://www.folklore.ee/estonka>), filmas par ekspedīcijas laikā gūtajiem materiāliem “Svešā zemē, uz tāla ceļa” (*Võeral maal, kaugel teel*, EKM ERA 2001), kuras veidoja Ādo Lintrops (*Aado Lintrop*), “Dīvainās zemēs” (*Võera maade sies*, Exitfilm 2005), autors - Andress Korjus, un “Bez vārda” (*Nimetamatu*, EKM FO 1999).

Dažas no Alfrēda Kurlentsa savāktajām rūnu (*runo*) dziesmām ir publicētas apjomīgajā darbā “Vecā cītara. Kihnu rūnu dziesmas” (*Vana kannel. Kihnu regilaulud*), kuras apkopoja Otīlija Keiva (*Ottilie Kõiva*) un Ingrīda Rūtela (*Ingrid Rüütel*) (*Eesti Kirjandusmuuseum*, 2003).

Anu Korba ir apkopojusi četras reģionālas antoloģijas ar komentāriem sērijai “Igauņu dzīves vietas” (pirmais sējums sagatavots kopā arī Kadriju Pēbo (*Kadri Peebo*)), izmantojot materiālus, kuri iegūti no Sibīrijas igauņiem, tajā skaitā pasakas, dziesmas un paražu apraksti: “Izaudzis šeit – Sibīrijas zemē” (*Siin Siberi maa peal kasvanud*, *Eesti Kirjandusmuuseum*, 1995), “Nevar izteikt runājot” (*Ei oska rääkimise moodi kõnelda*, rediģēja Kadrija Tamma,

1996), “Septiņi ciemi Sibīrijā” (*Seitse küla Siberis*, rediģēja Kadrija Tamma, 1998) un “Taras reģiona un Polivanovas ciema igauņi” (*Taaru-tagused ja stepiasukad*, redaktore Kadrija Tamma, 1999). Sērijas “Igauņu folkloras arhīvu fondu skaņu ieraksti 5” (rediģēja Kadrija Tamma, *Ergo Harts Vestriks (Ergo-Hart Västriks)*, *Andress Rots (Andres Roots)*, skaņu operators un CD izdevējs Jāns Tamms (*Jaan Tamm*), 2005) ir pieejama Sibīrijas igauņu dziesmu izlase “Siberi eestlaste laulud. Songs of Siberian Estonians. Песни сибирских эстонцев” dubultajā CD, kuram ir pievienota brošūra trijās valodās (igauņu, angļu, krievu).

Pētījumu publikācijas ietver Astrīdas Tuiskas rediģēto rakstu kolekciju “Igauņu kultūra ārvalstīs: apdzīvotas vietas ziemeļrietumu Krievijā un Sibīrijā” (*Eesti kultuur vöõrsil: Loode-Venemaa ja Siberi asundused*, 1998) un monogrāfiju “Intervējot tautiešus Krievijā: folkloras ekspedīciju teorētiskie aspekti” (*Venemaal rahvuskaaslasi küsitlemas: folkloristliku välitöö teoreetilisi aspekte. Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia 9*), kuras autore ir Anu Korba, redaktori Tiu Jāgo (*Tiiu Jaago*), *Ene Keresāra (Ene Kõresaar)* (2005). Drīz tiks publicēta Anu Korbas monogrāfija “Rižkovo Viru ļaudis – tradicionālās kultūras nesēji” (*Rõžkovo virulased pärimuskultuuri kandjaina*, redaktore Kadrija Tamma, 2007).

Problēmas

Ir jāveic liels darbs un nepieciešams daudz enerģijas, lai strādātu lielākoties ar gados vecākiem attālu igauņu apdzīvoto vietu iedzīvotājiem, kā arī ir nepieciešams sistemātisks finansiāls atbalsts. Skaņu ierakstu transkripcija nolūkā pētīt iedzīvotāju tradīcijas un lingvistiskās īpatnības prasa daudz laika, un nepietiek resursu, lai pieņemtu darbā tik vajadzīgos darbiniekus.

Igauņu kultūras vēstures arhīvs

Lai gan Igaunijas kultūras vēstures arhīva fondi laika gaitā ir kļuvuši par Igaunijas centrālajiem literatūras arhīva fondiem, kopš to izveidošanas 1929. gadā šajos fondos apkopo materiālus par Igaunijas kultūru kopumā, tajā skaitā teātri, tēlotājmākslu, mūziku, žurnālistiku, izglītību, citiem mākslas žanriem un sabiedriskajām aktivitātēm. Kultūras vēstures arhīva fondos glabājas materiāli par igauņu dzīves vietām austrumos, ziemeļos un dienvidos (dažādi Krievijas reģiona, Kaukāza, Krīma, Latvija, u.c.). Tomēr pēdējo 15 gadu laikā galvenā uzmanība ir pievērsta Rietumu diasporai.

Kolekcijas un trimdas materiāli arhīva fondos

Trimdas materiālu vākšanas dinamika ir līdzīga Arhīva fondu bibliotēkas materiālu vākšanas dinamikai. Kontakti ar trimdas kopienām tika veidoti, tiklīdz kā to pieļāva apstākļi – 1950to gadu beigās. Interese bija abpusēja: emigrantiem vajadzēja materiāli viņu personīgajiem arhīviem, bet Igaunijā bija nepieciešama informācija par dzīvi trimdā. Izsmēlošs raksts par esošo kontaktu uzturēšanu un jaunu kontaktu dibināšanu ir pieejams Literatūras muzeja gadagrāmatā par 1999. gadu “Daži soļi” (*Paar sammukest*), kuras autore ir Ruta Hinrikus (*Rutt Hinrikus*) – Igauņu kultūras vēstures arhīva fondu direktore laikā no 1971. līdz 1996. gadam. Ruta Hinrikus ir arī nozīmīga persona, kuras darba rezultātā EKLA ir izveidota iepriecinoši liela trimdas arhīva fondu kolekcija. R. Hinrikus ir teikusi, ka, trimdas arhīva fondiem nonākot Igaunijā, trimdas literatūra ir atgriezies mājās un ir zudusi plaša nacionālajā literatūrā - Igaunijas literatūra atkal ir kļuvusi par vēsturisku vienību (Hinrikus 1999:14). Vēlme redzēt nacionālo literatūru kā vienotu veselumu ir īstenojusies, un trimdas arhīvu fondi atrodas Igaunijā.

1980to gadu beigās, mainoties politiskajai situācijai, kolekcijas papildināšana kļuva aktīvāka. Lai gan “trimdas arhīva fondu plūdi neradās no nekā”, R. Hinrikus savā iepriekš

minētajā publikācijā raksta: “to iemesls nebija arī iespaidīgā straumes virziena maiņa laikā no 1988. līdz 1990. gadam, bet arhīva fondi ieplūda ilga un neuzkrītoša vairāku arhivāru paaudžu darba rezultātā” (*Hinrikus* 1999:18). Abpusējā uzticēšanās balstījās uz muzeja darbinieku sakariem ar literātiem trimdā. Par to liecina Marta Leipika (*Mart Leipik*), bijušā EKLA direktora, sarakste ar Bernardu Kangro Zviedrijā un citiem literātiem. Izprotot arhīva fondu vērtību, arī arhīva fondu ikdienas lietotāji un Igaunijas literatūras pētnieki ir palīdzējuši vākt materiālus (Nigols Andresens, *Rūdolf Poldmee (Rudolf Pöldmäe)*, *Arne Vinkels (Arne Vinkel)*, *Oskars Krüss (Oskar Kruus)*, *Ūlo Tonts (Ūlo Tonts)*, u.c.). Ielūkojoties arhīva fondos, ir iespējams izsekot divu nošķirto pasaulu attiecību attīstībai.

Vieni no pirmajiem trimdas autoriem, kuri sūtīja materiālus uz Igauniju, bija *Bernards Kangro* un *Valevs Uibopū (Valev Uibopuu)*. Vairākus gadus Literatūras muzeja labs draugs un partneris bija *Arvo Megi (Arvo Mägi)*. *Enna Neu (Enn Nõu)* sniedz lielu atbalstu kolekcijas veidošanā līdz pat šodienai. Lielākā daļā arhīva fondu ir saņemti no rakstnieku radiniekiem, draugiem un kolēģiem. 1990tajos gados EKLA saņēma *Arno Vihalemma (Arno Vihalemm)*, *Gustava Suitsa* un *Aino Suitsas (Suits)*, *Astas Vilmanes (Asta Wilmann)*, *Imanta Rebanes (Imant Rebane)*, *Frīdas Drewergas (Rīdas Morna) (Frieda Drewerg (Reed Morn))*, *Bernarda Kangro*, *Herberta Salu*, *Helmi Meelo* un *Bernharda Meelo (Mäelo)*, *Antsa Oras*, *Pētera Lindsāra (Peeter Lindsaar)*, *Gerta Helbeme (Gert Helbemäe)*, *Marijas Underas (Marie Under)* un *Artura Adsona*, *Johanneas Āvika*, *Valeva Uibopū* un *Ilmāra Lābana* personīgos arhīvus, un ārkārtīgi apjomīgos materiālus no izdevniecības “Eesti Kirjanike Kooperatiiv”. Ir saņemtas arī simtiem mazāku materiālu kolekciju. Sākumā materiālus sūtīja galvenokārt no Zviedrijas, bet vēlāk arī no Kanādas, ASV, Austrālijas, Vācijas, proti, no vietām, kur dzīvoja visvairāk igauņu.

Materiāli tika saņemti lielākoties personīgo kontaktu rezultātā un kā brīvprātīgi ziedojumi. Ziedotāju saraksts ir pārāk garš, lai to minētu šeit, bet arhīva fondu darbinieki ir patiesi pateicīgi viņiem visiem. Arī paši arhivāri ir bijuši materiālu vākšanas un pētniecības ekspedīcijās uz Somiju, Zviedriju, Kanādu, ASV un Vāciju. EKLA ir saņēmusi materiālus arī no arhīva fondiem citās valstīs. Kolekcija ir iespaidīgāka, pateicoties arī igauņu piemiņas fondu tīkla līdzdalībai.

Visvairāk trimdas materiālu EKLA saņēma 1990to gadu vidū: 1995. gadā manuskriptu kolekcija palielinājās par 1 160 darbiem par dzīvi trimdā un darbiem, kas trimdā bija sarakstīti (no 109 sūtījumiem – 34); 1996. gadā tika saņemtas 1 914 vienības (no 109 sūtījumiem – 41). Pēdējos gados saņemto sūtījumu skaits ir tuvs šo bagātīgo gadu rādītājiem: 2005. gadā manuskriptu arhīva fondi pieauga par 1 964 trimdas darbu vienībām (no 196 sūtījumiem 40 bija par dzīvi trimdā vai bija sarakstīti trimdā). 2005. gadā arhīva fondos nonāca arī neskaitāmas skaņas un video liecības par trimdu: 11 485 fotogrāfijas, 172 skaņu ieraksti, 3 videokasetes. Gada laikā EKLA kopā saņēma 13 654 trimdas arhīva fondu vienības.

Foto materiāla pieaugums ir vispamanāmākais. Bet tas vienlaicīgi ir gan prieka, gan arī raizī avots: vēsturiskās fotogrāfijas vienmēr arhīvā tiek gaidītas, bet tās zaudē savu vērtību, ja informācija par tām ir skopa vai tās nav nemaz – tā, iespējams, ir daudzu arhīvu problēma.

Kā jau tika minēts iepriekš, Kultūras vēstures arhīvs pievērš uzmanību ne tikai literatūras vēsturei. Tādējādi arhīva fondos ir arī materiāli par igauņu trimdas māksliniekiem: fondos ir *Karinas Lutsas (Karin Luts)*, *Arno Vihalemma* un *Amandas Jasmīnas (Amanda Jasmiin)* personīgās kolekcijas, *Rihard Antika* mākslas kolekcija un vairākās kolekcijās ir atrodama mākslinieku sarakste. Fondos ir arī šādu valodnieku kolekcijas: *Andrus Sāreste*, *Julius Mēgiste (Julius Mägiste)* un *Johanness Āviks*. 2004. gadā Somu literārā biedrība atdāvināja EKLA folklorista *Oskara Loritsa* arhīva fondus, kas līdz tam glabājās Helsinkos - Somu literārajā biedrībā. EKLA fondos glabājas materiāli par DP nometnēm, teātri trimdā, skolām, organizācijām un sabiedrībām. Kopš 1980to gadu beigām arhīvs, sadarbojoties ar

apvienību “Igaunų dzīves stāsti” (*Eesti Elulood*), apkopo arī ārvalstīs dzīvojošo tautiešu dzīvesstāstus. Sadarbība Toronto Universitātes Igaunijas Studiju katedru un Toronto Igaunų kopienai ir bijusi ļoti auglīga. Arhīvu fondos atrodas kolekcija ar privāto saraksti starp emigrantiem un to Igaunijā dzīvojošajiem radniekiem. Liels daudzums nelielu sūtījumu glabājas dažādu trimdas materiāli nodaļumā (fonds Nr. 375), kurā šobrīd ir 1 520 vienības, un dažādu materiālu nodaļumā “dažādi” (fonds Nr.169). Trimdas materiāli ir saņemti no tā sauktajām “mājas kolekcijām”: uz dzimteni nosūtītās vēstules, fotogrāfijas, laikrakstu izgriezumi ir nonākuši EKLA kā daļa no Igaunijā dzīvojošo igauņu personīgajiem arhīviem.

Papildus tradicionālajai kartotēkai, materiālus EKLA var atrast arī elektroniskajā datu bāzē ELLEN (<http://www2.kirmus.ee:8080/ellen/avalik.do>). Lai gan nav izveidota īpaša datu bāze trimdas materiāliem, kārtojot materiālus, trimdas dokumentiem jau vairāk kā desmit gadus tiek pievērsta īpaša uzmanība, diemžēl gan uz vietējo materiālu rēķina. Bet ierobežoto cilvēku resursu un pieaugošā pētnieku pieprasījuma dēļ pēc trimdas materiāliem mums ir jānodrošina priekšroka trimdas kolekcijām. Pašlaik tiek kārtota dažādu materiālu kolekcija, Oskara Loritsa personīgie arhīva fondi un apjomīgie laikraksta “Teataja” fotogrāfiju arhīva fondi (aptuveni 10 000 vienības)

Kolekciju lielums

Pašlaik Igaunų kultūras vēstures arhīvu fondu reģistros ir 32 sistematizētas trimdas izcelsmes manuskriptu kolekcijas (23 768 vienības) un 27 fotogrāfiju kolekcijas (24 372 fotogrāfijas un negatīvi), lielākoties personīgie arhīvi, daži organizāciju arhīvi un vairākas dažādu materiālu kolekcijas. EKLA fondos ir arī trimdā dzīvojošo igauņu ziedoti mākslas priekšmeti (lielākajā – R. Antika mākslas kolekcijā – ir vairāk nekā 200 vienības), skaņas un video ieraksti (lielākoties intervijas un kultūras pasākumu ieraksti, aptuveni 50 vienības). Jāpiemin, ka šie skaitļi atspoguļo tikai tos materiālus, kas jau ir sistematizēti un sakārtoti. Bet liela materiālu daļa vēl ir jāsakārto. Tas, ka EKLA neizvirza nosacījumus materiāliem, ir mūsu arhīva fondu īpatnība. Bieži vien mēs saņemam materiālu no cilvēkiem, kuriem nav nekādas pieredzes sadarbībā ar arhīviem un viņi nespēj sistematizēt apjomīgos un dažādos materiālus. Tādēļ mēs uzskatām, ka ir svarīgāk pieņemt vērtīgus dokumentus glabāšanai, nevis noteikt, ka kolekcijām pirms iesniegšanas ir jābūt sakārtotām. Tādējādi mūsu arhivāru darba lauks vēl joprojām ir pietiekoši plašs.

Izpēte un informācijas izplatīšana

Materiāli, kuri glabājas EKLA, ir pieejami visiem. To apliecina neskaitāmas trimdas materiālu izstādes, konferences, pētījumi, publikācijas, grāmatas un literāro darbu atkārtota publicēšana. Arhīva fondus izmanto muzeja un citu iestāžu pētnieku, arī interesenti citās valstīs. Laikā no 1998. līdz 2000. gadam Igaunijas Zinātnes fonds piešķīra finansējumu No 3445 “Trimdas literatūras arhīva fondu sistematizēšana” kolekcijas sistematizēšanai un izpētei Igaunijas Zinātnes fonda (stipendiāte Ruta Hinrikus).

Literatūras muzeja trimdas materiāla pirmā publikācija bija 1992. gadā izdotā grāmata “Šī ir Bernarda Kangro dzīve laikā, kuru viņš saglabās atmiņās zināšanu ieguvei un izklaidei” (*See on Bernard Kangro ajalik elukäik ta enese poolt kokku pandud meeles pidamiseks ja õpetuseks ja nalja pärast*), kuru rediģēja *Margust Kasterpalu*. Pētniecība un materiālu publicēšana aktīvi turpinās līdz pat šodienai. Ir publicēta arī sarakstes sērija ar komentāriem starp Antsu Oras un Ivaru Ivasku laikā no 1957. līdz 1981. gadam (*Akadeemia kirjades: Ants Orase ja Ivar Ivaski kirjavahetus*), kuru 1997. gadā apkopoja un komentēja Sirje Olesk (*Sirje Olesk*) un rediģēja Kajars Prūls (*Kajar Pruul*); sarakste starp Arvo Megi un Arno Vihalemmu laikā no 1955. līdz 1959. gadam (*Kord Vihalemm elas Ystadis: Arvo Mägi ja Arno Vihalemma kirjavahetus*), kuru 2000. gadā apkopoja un komentēja, un kuras priekšvārda autore bija Pireta Norhani (*Piret Noorhani*), redaktore - Kristi Metste; un Karla Ristikivi vēstules (*Valitud*

kirjad 1938–1977), kuras 2002. gadā apkopojā un komentēja Ruta Hinrikus, un rediģēja Urmas Tenisons (*Urmas Tõnisson*).

Ir apkopotas arī jubilejas kolekcijas: Riharda Antika 100. dzimšanas dienas piemiņas kolekcija (*Raamatu valgusel: Richard Antik 100: artikleid ja bibliograafia*), kuru 2001. gadā apkopojā Mērike Kīpus (*Merike Kiipus*) un Pireta Norhani, rediģēja Tīna Saluvere (*Tiina Saluvere*), un Ilmāra Kilveta (*Ilmar Külvet*) 85 gadu piemiņas kolekcija (*Vana arm ei roosteta. Mälestusteos Ilmar Külveti 85. sünniaastapäevaks*), kuru 2005. gadā apkopojā Vaike Kilveta (*Vaike Külvet*), rediģēja Pireta Norhani.

Populārās sērijas *Litteraria. Eesti kirjandusloo allikmaterjale* ietvaros ir publicētas *Augusta Gailita* vēstules izdevniecībai “Eesti Kirjanike Kooperatiiv” (apkopojā un priekšvārdu un komentārus sagatavoja Janika Kronberga, rediģēja Eve Annuka, *Litteraria* 15, 1999) un *Marta Lepika* vēstules Juliusam Megistem, Karlam Ristikivi un Bernardam Kangro (apkopojā un komentēja *Sirje Oleska*, rediģēja *Tiina Saluvere*, *Litteraria* 19, 2000) un *Karla Ristikivi* literārā dienasgrāmata (apkopojā, priekšvārdu un komentārus sagatavoja Ruta Hinrikus, rediģēja Eve Annuka, *Litteraria* 17, 2000).

Ja Literatūras muzejam nebūtu *Gustava Suitsa* trimdas arhīvu, tas nebūtu varējis publicēt viņa bibliogrāfisko sarakstu un fondu sarakstu (apkopojā Killi Tamkivi (*Küllli Tamkivi*), *Tiina Koiva* (*Tiina Koiva*), Krista Pisuke, 1998). Ja arhīvā nebūtu Marijas Underas fondu, nebūtu iespējams publicēt nozīmīgo un skaisto albūmu *Marija Undera 1883–1980* (sastādīja Ruta Hinrikus, Janika Kronberga, Sirje Oleska un Tio Tepandi, rediģēja Janika Kronberga, 2003). Gan vietējo, gan arī trimdas autoru dzīvesstāsti sastopas 2003. gadā publicētajā autobiogrāfiju izdevumā *Käsi kirjutab. Valik autograafe Eesti Kultuuriloolisest Arhiivist*, kuru apkopojā Pireta Norhani, fotogrāfijas izvēlējās Vilve Asmera, esejas rakstīja EKLA darbinieki un rediģēja Tīna Saluvere.

Arī sadarbība, pētot dzīves stāstus, ir bijusi auglīga. Līdz 2006. gada beigām 700 lapaspušu biežā trimdā dzīvojošo biogrāfiju kolekcija *Rändlindude pesad* būs sagatavota publicēšanai (sastādīja Tīna Kirsa (*Tiina Kirss*), rediģēja Mārja Hollo (*Maarja Hollo*), Ruta Hinrikus, Janika Kronberga), tā būs kā simbols veiksmīgajai sadarbībai ar Toronto Universitātes Igaunijas Studiju katedru.

Kā jau tika minēts iepriekš, Literatūras muzeja materiālus izmanto ne tikai tā pētnieki, bet arī kolēģi no citām pētniecības iestādēm, arhīviem, muzejiem, bibliotēkām, izdevniecībām. Konferencē sagatavotā ekspozīcija atspoguļoja ne tikai Igaunu literatūras muzeja, bet arī citu izdevēju publikācijas.

EKLA problēmas un ne tikai

Mūsu problēmas ir tādas pašas un ļoti līdzīgas Arhīva fondu bibliotēkas un Igaunu folkloras arhīva problēmām: nesakārtoti un nesistematizēti materiāli, transporta problēmas, laika un naudas trūkums un tādējādi arī nepietiekami pētījumi ārvalstīs. Mēs apzināmies, ka ir nepieciešams īstenot mērķtiecīgākas materiālu vākšanas kampaņas. Bet tajā pašā laikā ir grūti būs vienlīdz aktīviem visās kopienās, tādēļ lielāka uzmanība jāpievērš Vācijai, Lielbritānijai un Dienvidamerikai. EKLA un citu Literatūras muzeja arhīva fondu darbinieki ir sapratuši, ka vienatnē un izolētībā mēs esam pārāk niecīgi. Lai gūtu labākus rezultātus, ir nepieciešama aktīva un efektīva sadarbība, tajā skaitā arī ar piemiņas fondiem un pētniekiem, aktīviem kopienu pārstāvjiem un brīvprātīgajiem Igaunijā un ārvalstīs. Mūsu visu resursi – laika un materiālie – ir ierobežoti. Kopīga stratēģija un plāni palīdzētu mums optimizēt mūsu aktivitātes un koncentrēties uz nozīmīgākajiem jautājumiem. Ir apzināta arī nepieciešamība būt efektīvākiem, vācot informāciju par igauņu diasporas kultūras mantojumu. Ir skaidrs, ka mēs nevaram - un tas nav arī nepieciešams - visu nogādāt Igaunijā, bet ir jānodrošina materiālu un informācijas saglabāšana un pieejamība.

Ņemot vērā visas iepriekš minētā problēmas, vajadzības un iespējas, 2005. gada pavasarī tika izveidota trimdas arhīva fondu darba grupa, apvienojot visus Igaunijas piemiņas fondus. Šo aktivitāšu ietekmē tika organizēta konference “Baltijas arhīva fondi ārvalstīs”, lai nodrošinātu labāku informētību par mūsu savstarpējām aktivitātēm un turpinātu darbu efektīvāk. Literatūras muzeja darbinieki ir pieraduši pie biežajiem telefona zvaniem un vēstulēm, kurās mūs informē par novārtā atstātām kolekcijām un tām, kuras atspoguļo igauņu dzīvi visā pasaulē. Muzeja arhīva fondi ir centušies būt viesmīlīga un droša vieta arhīva fondiem, kuri meklē mājvietu. Tajā pašā laikā mēs šeit nesēžam, rokas klēpī salikuši, bet aktīvi strādājam, meklējot arhīva materiālus un partnerus. Mēs vēlamies nodrošināt, lai nebūtu nevienam nevajadzīgu materiālu. Daudz kas ir paveikts, bet vēl ir daudz darāmā nākotnē. Mēs ceram, ka varēsim arvien vairāk paļauties uz sadarbību.

Literatūra

RPS 1937, Statistilisi andmeid eesti rahvaluulekogudest 1.IV.1937. – Rahvapärimuste Selgitaja. Eesti Rahvaluule Arhiivi väljaanne, nr. 3. Tartu: Eesti Rahvaluule Arhiiv, 1937, 73.-82. lpp.

Hinrikus, Rutt 1999, Väliseesti arhiivid EKLA-s. — Paar sammukest XVI. Eesti Kirjandusmuuseumi Aastraamat. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1999, 14.-22. lpp.

Tulkoja SIA APLIS.info